

PLÂN VE MADENCİLİK

Ah ihsan ÖZTÜRK*

Özet

Geçen plânlı dönemde yüzde 6.8 olan yıllık ortalama GSMH artış hızında en belirli hisse madencülgü de kapsayan sanayi sektöründe olmuştur. Sanayi sektörü içerisinde madenciliğin payı devamlı artış göstermektedir. Madencilik sabit sermaye yatırımları geçen plânlı dönemde (1963-1972) yüzde 87 dolaylarında gerçekleştirilebilmiştir. Bu dönemde madenciliğin ihracattaki payı artarken ithalâttaki payı azalmıştır. Madencilik sektöründe BBYP üretim hedefi aşılmış ancak tBYP üretim hedefine ulaşamamıştır.

UBYP döneminde sanayileşme yolu ile kalkınma temel ilke olarak kabul edilmiştir. Bu yeni dönemde GSMH'nin yılda ortalama yüzde 7,9 artması öngörülürken madencilik üretim artış hızının da yılda ortalama yüzde 15,3 olması hedef alınmıştır. Sabit sermaye yatırımları ÜBYP'da 281.1 milyar TL tutmaktadır. Bunun yüzde 43.4'ü sanayi yatırımları payıdır. Yeni dönemde yıllık ortalama artış hızlarının ihracatta yüzde 9.4 (madencilik yüzde 17.0), ithalâtta ise yüzde 10.4 (madencilik yüzde 7.7) olabileceği tahmin edilmektedir.

1. Giriş

Türkiye, 200'ü aşkın ülke arasında süregelen devamlı bir yarış içerisinde. Hedef bu yarışta ön saflarda sürdürmek olduğuna göre araçları en uygun şekilde kullanmak gerekmektedir. Araçları zamanında ve en uygun biçimde istenilen noktaya kanalize edebilme gereği plân fikrini doğurmuştur ve bu gereğinden hareketle, mülî tasarrufu artırıp, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek iktisadî, sos-

(*) Maden Y. Müh., Devlet Plânlama Teşkilâtı.

yal ve kültürel kalkınmayı sağlamak amacıyla plânlı döneme geçilmiştir.

Bir Anayasa gereği olarak ortaya çıkan plânlı kalkınmada esas olan, geçmişi en iyi şekilde değerlendirerek, millî potansiyeli tartıp, tesbit edilecek hedeflere ulaşabilmek için gerekli yatırımlara uygun kaynak ayırmak ve bu potansiyellerin en yüksek seviyede değerlendirilmesini temin etmektir.

2. 1963-1972 Dönemi

Â. Millî Ekonomi içinde Madencilik

a) Madencilğin Sektörler Arasındaki Yeri ve GSMH'nın Bileşimi

Plânlı dönemde GSMH'yı oluşturan sektörler tarım, sanayi ve hizmetler olarak üçe ayrılmıştır. Hedef, sanayi sektörünün en hızlı bir şekilde geliştirilmesini temin ile yapısal bir değişikliğe yönelmektir. Uygulamada bu yönde bir değişim olmuş, ancak sanayi, istenilen hızda gelişmemiştir.

Madencilğin ve madencilikle yakın ilişkisi olan demir dışı metaller ile demir-çelik sanayilerinin sektörler arasındaki yerini şöyle çizebiliriz:

- Tarım
- Hizmetler
- Sanayi
 - Madencilik
 - Enerji
 - imalât Sanayii
 - Tüketim Malları
 - Ara Malları
 - DEMİR-ÇELİK
 - DEMİR DIŞI METALLER
 - Kimya, Petrokimya, Gübre
 - Petrol Ürünleri
 - v.b.
 - Yatırım Malları

Geçen plânlı dönemde (1963 -1972) GSMH yıllık artış hızı ortalaması yüzde 6.8 olmuştur. Bu hız BBYP ve İBYB'da hedef alınan yüzde 7.0 yıllık ortalama artış hızının altında olmakla

beraber gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin geçmiş dönemde ulaştıkları ortalama büyüme hızlarından yüksektir (1960-1970 arası OECD ülkeleri yüzde 4.8, gelişmekte olan ülkeler yüzde 5.6).

Tablo 1 — Sektörlerin Yurtiçi Gelir ve GSMH İçindeki Payları

	Yurtiçi Gelire Oranı				GSMH'ya Oran			
	Gerçekleşme		Plân Hedefi		Gerçekleşme		Plân Hedefi	
	1963	1967	1971	1972	1963	1967	1971	1973
Tarım	41.2	35.4	31.5	31.1	35.7	30.2	26.2	25.9
Sanayi	16.8	19.5	20.6	24.6	14.6	16.7	17.1	20.5
Hizmetler	42.0	45.1	47.9	44.3	36.4	38.6	39.8	36.9
Yurtiçi Gehr (F.F.)	100.0	100.0	100.0	100.0	86.6	85.6	83.1	83.3
GSMH	—	—	—	—	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DPT

Not: DPT ve DİE ortak çalışması sonunda hazırlanan yeni GSMH serisi ile ilgili bazı tanımlar şöyledir:

Sektör gelirleri + Devlet hizmetleri = GSYİH (F.F.)

GSYİH (F.F.) - f Vasıtalı vergiler - Sübvansiyonlar = GSYİH (P.F.)

GSYİH (F.F.) - 4- Dış âlem gelirleri = GSMH (F.F.)

GSMH (F.F.) - f Vasıtalı vergiler - Sübvansiyonlar = GSMH (P.F.)

Tablo 2 — Madencilik GSYİH ve GSMH İçindeki Payı

(Câri fiyatlarla milyon TL*)

Yıllar	Madencilik GSYİH İçindeki Payı (%)	GSMH İçindeki Payı (%)	İmalat Sanayi	Sektörler Toplamı	GSYİH	GSMH (P.F.)	
1962	826.3	1.64	1.50	7.260.7	45.576.0	50.524.1	55.111.1
1963	830.5	1.42	1.25	8.480.6	52.808.9	58.505.9	64.160.3
1964	1.087.1	1.73	1.57	9.327.5	56.472.1	62.939.1	69.190.1
1965	1.229.1	1.83	1.65	10.968.7	59.936.3	67.047.2	74.521.6
1966	1.389.8	1.76	1.57	13.102.6	70.652.1	78.902.7	88.382.5
1967	1.553.4	1.78	1.58	14.656.4	78.350.4	87.530.6	98.252.6
1968	1.820.9	1.86	1.67	17.236.0	87.389.7	97.870.0	109.013.9
1969	2.134.5	1.98	1.77	19.068.4	96.183.2	107.570.6	120.726.1
1970	2.237.3	1.81	1.60	21.627.8	110.339.7	123.662.8	140.293.5
1971	2.976.0	1.89	1.66	29.104.8	137.261.5	157.291.0	179.322.9

Kaynak: DPT

Sanayi sektörü içerisinde madencilik, yarattığı değer bakımından oldukça küçük bir yer tutar. Madencilik gelişimi temelde doğal kaynaklara bağlı olduğundan kısa süreler içinde büyük yataklar bulunup, hızla üretime geçirilememekte, bu sebepten sanayi sektörü içindeki payında büyük ve hızlı gelişimler olmamaktadır.

Tablo 3 — Sanayi Sektörünün Bileşimi

Sektörler	Yüzde Dağılımı		
	1962	1967	1972 (G.T.)
Madencilik	3.1	3.6	3.7
imalât Sanayi	94.4	93.3	93.1
Enerji	2.5	3.1	3.2
SANAYİ	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DPT

Not. imalât sanayi içinde demir-çelik'in payı 1962'de yüzde 3.0, 1967'de 7.0, 1972'de 6.9 (G.T.) olmuştur. Demir dışı metallerin payı ise 1962'de yüzde 1.4, 1967'de 1.9, 1972'de 1.8 (G.T.) olmuştur.

b) Kaynakların Kullanımı

Geçen iki plânlı dönemde toplam harcamalarda Önemli sayılabilecek artışlar olmuş, ancak madencilik, demir-çelik ve demir dışı metal sanayilerinin de içinde mütalâa edildiği yatırım harcamalarındaki durum bu iken toplam tüketim harcamaları BBYP döneminde plân hedeflerinin altında, İBYD döneminde ise plân hedeflerinin üzerinde olmuştur.

Tablo 4 — Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMİ İçindeki Payı ve Kaynakları (Yüzde Dağılımı)

	I. Plân Dönemi		Di. Plân Dönemi	
	Plân Hedefi	Gerçekleşine	Plân Hedefi	G.T.
GSMİ içinde Sabit Sermaye Yatırımı	18.3	16.0	21.3	19.3
iç kaynaklar	14.8	14.2	19.4	18.0
Dış kaynaklar	3.5	1.8	1.9	1.3

Kaynak: DPT

Tablo 5 — Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçerisinde Kamu ve Özel Kesim Payları (Yüzde Dağılımı)

	I. Plân Dönemi		U. Plân Dönemi	
	Plân Hedefi	Gerçekleşme	Plân Hedefi	G.T.
Kamu Kesimi Yatırımları	59.9	52.4	52.6	53.1
özel Kesim Yatırımları	40.1	47.6	47.4	46.9
Toplam Yatırım	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DPT

Tablo 6 — Toplam Sabit Sermaye Yatırımlarının Yüzde Artış Hızları

	L Plân Dönemi		II. Plân Dönemi	
	Plân Hedefi	Gerçekleşme	Plân Hedefi	G.T.
Kamu Kesimi Yatırımları	10.6	8.5	10.0	10.7
özel Kesim Yatırımları	11.0	10.5	12.5	11.0
Toplam Yatırım	10.7	9.4	11.2	10.8

Kaynak: DPT

Tablo 7 — Madencilik Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörler Arasındaki Payı (Yüzde Dağılımı)

	I. Plân Dönemi		II. Plân Dönemi	
	Plân Hedefi	Gerçekleşme	Plân Hedefi	G.T.
Madencilik	5.4	5.6	3.7	3.5
imalât Sanayi	16.9	19.6	22.4	25.7
Diğerleri	77.7	74.8	73.9	70.8

Kaynak: DPT

Tablo 8 — Madencilik Sektörü Sakit Sermaye Yatırımlarının Kamu-özel

a) 1971 Fiyatları ile Milyon TL.

Yıllar	M a d e n e İ l i k							
	Toplam		Toplam		Sektör-		Toplam	
	Kamu		Özel		ler Top-		Kamu	
	İÇinde		İçinde		lamında		İçindeki	
	Payı	Payı	Payı	Payı	Payı	Payı	Payı	
	Kamu	W	Özel	<<A)	Toplam	(%)	Kamu	(%)
1963	535.5	6.6	145.3	17	680.8	4.1	830.0	10.2
1964	574.5	6.5	372.8	4.7	947.3	5.7	1.047.0	11.9
1965	921.5	9.7	326.7	3.9	1.248.2	7.0	1.034.0	10.9
1966	1.102.6	9.5	294.1	2.9	1.396.7	6.5	1.459.5	12.6
1967	791.7	6.5	264.8	6.4	1.056.5	2.5	1.773.3	14.4
1968	658.7	4.5	157.9	1.3	816.6	3.1	2.301.3	15.6
1969	677.7	4.3	188.1	1.4	865.8	2.9	2.964.7	18.5
1970	831.9	5.0	206.4	1.4	1.038.3	3.3	3.284.8	19.8
1971	843.5	5.2	222.9	1.4	1.066.4	3.3	3.674.4	22.7
Toplam	6.937.6	6.1	1.852.3	1.8	8.789.9	4.1	18.369.0	16.2

b) Cârî Fiyatlarla Milyon TL.

Yıllar	Kamu	Özel	Toplam	Kamu
1963	313.0	84.9	397.9	485.1
1964	354.4	230.0	584.4	645.8
1965	592.3	210.0	802.3	664.6
1966	750.2	200.1	950.3	993.0
1967	580.2	194.1	774.3	1.299.6
1968	500.4	119.4	609.8	1.748.2
1969	540.3	150.0	690.3	2.363.4
1970	725.5	180.0	905.5	2.864.5
1971	843.5	222.9	1.066.4	3.674.4
Toplam	5.199.8	1.591.4	6.791.2	14.738.6

Kaynak: DPT

Not: Madencilik Sektöründe BBYP programlarına göre sabit sermaye yüzde 83.8 ve toplam yüzde 86.6 olmuştur. İBYYP programlarına ve toplam yüzde 88.7 olabilecektir.

Kesim Ayırımı içerisinde ve Sektörler Arasındaki Yeri (Gerçekleşmeler)

t m a l f t t	S a n a y i i		S e k t ö r l e r		T o p l a m ı		
	Özel	Toplam	Özel	Toplam	Kamu	özel	Toplam
	Payı (%)	Payı (%)	Payı (%)	Payı (%)			
3.113.9	36.5	3.943.9	23.6	8.133.8	8.554.5	16.688.3	
2.221.0	28.2	3.268.0	19.6	8.798.4	7.862.8	16.661.2	
2.025.0	23.9	3.056.5	17.1	9.458.9	8.447.9	17.906.8	
2.351.8	23.3	3.811.3	17.6	11.545.2	10.081.4	21.626.4	
2.911.7	27.2	4.685.0	20.4	12.285.1	10.711.0	22.996.1	
3.422.7	28.6	5.724.0	21.5	14.686.3	11.979.3	26.665.6	
3.888.7	28.6	6.853.4	23.2	16.010.3	13.604.1	29.614.4	
4.461.0	30.1	7.745.8	24.7	16.561.2	14.792.8	31.354.0	
4.850.0	30.3	8.524.4	26.5	16.202.5	16.000.0	32.202.5	
29.243.3	28.7	47.612.3	22.1	113.681.7	101.707.1	215.388.8	
Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam			
1.820.0	2.305.1	4.754.0	4.909.0	9.663.9			
1.370.0	2.015.8	5.427.2	4.850.2	10.277.4			
1.300.0	1.964.6	6.118.4	5.430.0	11.548.4			
1.601.1	2.593.1	7.854.9	6.859.0	14.713.9			
2.134.0	3.433.6	9.003.6	7.850.2	16.853.8			
2.600.0	4.348.2	11.156.4	9.099.7	20.256.1			
3.100.0	5.463.4	12.763.3	10.845.1	23.608.4			
3.890.2	6.754.7	14.442.0	12.900.1	27.342.1			
4.850.9	8.524.4	16.202.5	16.000.0	32.202.5			
22.665.2	37.403.8	87.722.3	78.743.3	166.465.6			

yatırımlarında gerçekleşme, kamu kesiminde yüzde 87.6, özel kesimde göre gerçekleşme kamu kesiminde yüzde 89.8, özel kesimde yüzde 85.7

Tablo 9 — Madencilik Sektörü Kamu ve KİT Yatırımlarının Sektörler Arasındaki Payı (Yüzde Olarak)

Yıllar	Madencilik		İmalat Sanayi		Diğerleri	
	KİT	Kamu	KİT	Kamu	KİT	Kamu
1963	17.1	6.6	27.2	10.2	55.7	83.2
1964	16.7	6.5	30.1	11.9	53.2	80.6
1965	25.2	9.7	25.5	10.9	49.3	79.4
1966	23.0	9.5	31.0	12.6	46.0	77.9
1967	15.8	6.4	38.8	14.4	45.4	79.2
1968	10.0	4.5	41.2	15.6	48.8	79.9
1969	8.7	4.3	45.7	18.5	45.6	77.2
1970	9.2	5.0	44.2	19.8	46.6	75.2
1971	9.5	5.1	55.9	26.2	34.6	68.7
1972	11.8	7.2	57.8	31.3	30.4	61.5

Kaynak DPT

Not: 1972 rakamları program değerlerine göre alınmıştır.

c) Dış İlgükür

Geçen iki plânlı dönemde ithalât ve ihracatta madencilik sektörleri içindeki yeri Tablo 10 ve 11'de gösterilmektedir.

1963-1971 döneminde toplam olarak 4.395 milyon dolar ihracat yapılması Öngörölmüşken gerçekleşme 4.552 milyon dolar olmuştur. 1963-1971 dönemi ihracatı yılda ortalama olarak yüzde 7.0 dolaylarında artmıştır. Aynı dönemde yapılması öngörülen ithalât ise 6.953 milyon dolar değerindedir. Gerçekleşme 6.883 milyon dolar olmuştur. Böylece 1963-1971 dönemi ithalâtında yıllık ortalama artış hızı yüzde 8.7 olmuştur.

1963-1970 yılları arasında 6224 sayılı Yabancı Sermaye Kanununa göre yabancı sermayeye 1.584.610.000 TL.'lık yatırım izni verilmesine rağmen, fiilen gelen, 604.838.000 TL*, olmuştur. Transfer edülen kâr 350.482.000 TL., gayrimaddî hak ise 49.452.000 TL. olmuştur. Madencilik alanına giren yabancı sermaye ise ancak "diğerleri" kaleminde yer alabilecek küçüklüktedir.

Tablo 10 – İhracat Gerçekleşmesi (Milyon Dolar)

Yıllar	Maden- cilik	Demir Dışı (%)	Demir		Diğerleri	Toplam
			Metaller	<#>		
1963	10.4	2.8	6.8	1.9	350.9	368.1
1964	14.1	3.4	12.7	3.1	384.0	410.8
1965	19.7	4.2	20.4	4.4	423.6	463.7
1966	22.0	4.5	28.4	5.8	440.1	490.5
1967	18.6	3.6	20.5	3.9	483.2	522.3
1968	24.5	4.9	18.5	3.7	453.4	496.4
1969	31.8	5.9	12.6	2.3	492.4	536.8
1970	39.5	6.7	14.7	2.5	534.3	588.5
1971	35.9	5.3	7.3	1.1	631.1	674.3

Kaynak : DPT, DİE

Tablo 11 – İthalât Gerçekleşmesi (Milyon Dolar)

Yıllar	Maden- cilik	Demir Dışı (%)	Demir		Diğerleri	Toplam
			Metaller	<#>		
1963	50.2	7.3	6.4	0.9	630.1	687.6
1964	60.0	11.2	10.0	1.9	467.4	537.4
1965	50.5	8.8	13.1	2.3	508.3	571.9
1966	50.2	7.0	18.9	2.6	649.2	718.3
1967	49.4	7.2	17.5	2.6	617.8	684.7
1968	51.1	6.7	18.7	2.4	693.9	763.7
1969	47.3	5.9	19.7	2.5	734.2	801.2
1970	68.1	7.2	26.3	2.8	853.2	947.6
1971	62.2	5.3	35.8	3.1	1.072.8	1.170.8

Kaynak : DPT, DİE

Tablo 12 – Fiilen Gelen Yabancı Sermayenin Sektörlere Dağılımı

Sektörler	Yüzde
İlaç Sanayii	22.8
Kauçuk Sanayii	19.8
Elektrik ve Elektronik Sanayii	17.5
Madenî Eşya ve Makina Sanayii	11.5
Gıda Sanayii	7.2
Taşıt Araçları Sanayii	3.5
Diğerleri	17.7
	100.0

Kaynak: Maliye Bakanlığı

1963-1970 yılları arasında Türkiye'ye gelen konsorsiyum proje kredüeri 918.82 milyon dolar bulmuştur. Bunun içinde madencilik kredüeri 78.85 milyon doları bulmaktadır. Bu, gelen toplam kredinin yüzde 8.6'sına tekabül etmektedir.

B. Madencilik Sektörünün Yapısı

Madencilik sektörünün yapısı incelenirken madenlerin üç ana bölümde ele alındığı görülmektedir. Bu bölümler metal madenleri, birincil enerji kaynakları ve metal dışı madenlerdir. Yapı taşları, metal dışı madenler kapsamında mütalâa edilmektedir.

Madencilik sektöründe geçen iki plânlı dönemde görülen en belirli eksiklikler, Maden Dairesinin madencilığe yeterli hizmeti götürebilecek düzeye çıkarılamaması ve diğer sektörlerle mukayese edilemeyecek kadar çok riskleri olan madencilığın finansmanında karşılaşılan güçlükleri ve eksiklikleri ortadan kaldıracabilecek bir bankanın bulunmayışıdır.

Geçtiğimiz iki plânlı dönemi ayrı ayrı inceleyecek olursak BBYP dönemi sonunda ulaşılmak istenen üretim hedefinin aşıldığı görülür. İBYP döneminde ise üretim hedeflerinin gerisinde kalınmıştır. Buna sebep olarak birincü enerji kaynaklarının istenilen üretim seviyesine çıkarılmamış olmasını gösterebiliriz.

Tablo 13 — BBYP, İBYP Üretim Hedef ve Gerçekleşmeleri

(1971 fiyatları Üe milyon TL.)

	BBYP 1967	Yıllık Ortalama % <i>Artış</i>	İBYP 1972	Yıllık Ort. % <i>Artış</i>
Hedef	2.392.8	7.5	4.969.2	11.0
Gerçekleşme	2.835.3	13.3	4.506.7 (G.T.)	9.6

Kaynak: DPT

Not: 1967 yılı sektör mal kapsamına göre yapılan değerlendirme İBYP üretim artış hızının yılda ancak yüzde 8 dolaylarında olabileceği tahmin edilmektedir.

Tablo 14 — Madencilik Sektörü Üretim Yapısı

(1971 fiyatları ile milyon TL.)

	1962	Sektör- deki Payı (%)	1972	Sektör- deki Fayda (%)	1962-1972 Ortalama Yıllık Artış Hızı (%)
Metal Madenleri	207.1	13.6	770.5	17.1	14.0
Birincil Enerji Kaynakları	1.107.1	72.7	2.481.7	55.1	8.4
Metal Dışı Madenler	209.0	13.7	1.254.5	27.7	19.6
T o p l a m	1.523.2	100.0	4.506.7	100.0	11.5 (a)

Kaynak: DPT

(a) 1962 yılı sektör mal kapsamına göre üretim artış hızı yüzde 9.8 olmaktadır.

1962 yılında 15.9 milyon dolar, 1967 yılında 19.1 milyon dolar olan madencilik sektörü ihracatının 1972 yılında 34.9 milyon dolara ulaşması beklenmektedir. Bu şekilde ihracat yıllık artış hızları BBYP için yüzde 3.7, İBYB için yüzde 12.8 olmaktadır. Geçen iki plân döneminde bor tuzları ve krom, madencilik ihracatındaki önemlerini korumuşlardır. Pirit ihracatı ilk yıllarda ön sıralarda yer tutarken yurtiçi talebindeki artışı dolayısıyla madencilik ihracatındaki yerini kaybetmiştir. İBYB dönemi sonlarına gelindiğinde madencilik ihracatında bor tuzları ve kromun yanında ağırlığını hissettirmeye başlayan manezit, kurşun ve çinko olmuştur.

Madencilik sektörü ithalatı 1962 yılında 32.2 milyon dolar, 1967 yılında 49.9 milyon dolar tutmakta iken 1972 yılında 98.0 milyon dolara ulaşma eğilimindedir. Bu şekilde ithalat yıllık artış hızları BBYP için yüzde 9.2, İBYB için yüzde 14.5 olmaktadır. 1962 yılında ham petrol ithalatının değeri 30.6 milyon dolar idi (madencilik ithalatının yüzde 95.1'i). 1972 yılında gelindiğinde ham petrolün yanında fosfat ve asbest ithalâtında da büyük artışlar olmuştur. Bu şekilde İBYB dönemi sonunda madencilik ihracatında ham petrolün payı yüzde 69.6, fosfat ve asbestin müşterek payı ise yüzde 20.4 seviyesinde olmuştur.

Geçen iki plânlı dönemde Demir Dışı Metaller Sanayii oldukça hızlı bir gelişim göstermiş, ancak temel metal sanayieri

öngörülen üretim kapasiteleriyle kurulamamıştır. Metalürji projelerindeki gecikmelerde maden kaynaklarının zamanında işletmeye alınamamaları ve dış kredilerin zamanında temin edilememeleri de önemli etken olmuştur. Üretim teknolojülerinde önemli değişiklikler olmamış, işletmeler küçük kapasitelerde üretim yapmak durumunda kalmıştır. Bu ise yurtiçi metal fiyatlarının dünya fiyatlarının üzerinde teşekkül etmesine sebep olmuştur.

Tablo 15 — Plânlı Dönemde Demir Dışı Metaller Sanayiinde Gelişmeler

(1971 fiyatları üe milyon TL.)

	1963	BBTP			İBYP		
		1967		Yıllık Ort. Artış Hızı (%)	1972		Yıllık Ort. Artış Hızı (%)
		BBYP Hedefi	Gerçekleşme		İBYP Hede*fi	Gerçekleşme	
Üretim	560.0	756.0	1.030.6	13.0	2 124.0	1.794.1	11.7
İhracat	117.6		266.8	17.8	702.0	147.0	-11.2
İthalât	168.2		274.8	10.3	412.0	445.7	10.2

Kaynak: DPT

BBYP ve İBYP dönemlerinde demir-çelik üretimi hedefleri aşmıştır. Ancak bu artış, artan yurtiçi taleplerini tam olarak karşılayacak seviyeye ulaşamamıştır. Ereğli Demir-Çelik Tesislerinin devreye girmesiyle en büyük gelişme yassı hadde ürünlerinde olmuştur, inşaat sektöründeki plân hedeflerini aşan gelişmeye paralel olarak yassı hadde talebi de plân hedeflerinin üzerinde gelişim göstermiştir.

Tablo 16 — Plânlı Dönemde Demir-Çelik Nihâî Ürünleri Üretiminde Gelişmeler

(1971 fiyatları İle milyon TL.)

1962	1967		BBYP		1972		İBYP	
	Plân Hedefi	Gerçekleşme	Yıllık Ort. Artış (%)		Plân H.	G.T.	Yıllık Ort. Artış (%)	
			Hedef	Gerç.			Hedef	C.T.
451	933	1.246	18.0	225	1618	2.007	12.0	9.9

Kaynak: DPT

Tablo 17 — Plânlı Dönemde Demir-Çelik Sektörü İthalâtı

(1971 fiyatları ile milyon TL)

1962	1967		BBYP		1972		İBYP	
	Plân Hedefi	Gerçekleşme	Villik Ort. Artış (%) Hedef	Gerç.	Plân H.	G.T.	Yillik Ort. Artış <#> Hedef	G.T.
673 5	526 8	581 5	AS	-2 9	1 725 7	2 500 0	19 0	33.9

Kaynak- DPT

3. 1973 -1977 Dönemi (ÜBYP)

A. Dönemin Tanımı

Kalkınma sadece belirli bir gelir düzeyine ulaşmış değil, bu düzeye, gelişmiş bir ülke olmanın gerektirdiği ekonomik ve sosyal yapı değişikliklerini sağlayarak ulaşmaktır. 22 yıllık perspektif dönem için (1973 -1995) bu esastan hareket edilerek ÜBYP hazırlanmıştır. ÜBYP böylece, bir yandan ilk 15 yıllık perspektif dönemin son dilimi olurken, diğer yandan da 22 yıllık perspektif dönemin ilk dilimi olmaktadır.

ÜBYP hazırlanırken temel politika üç aşamada incelenmiştir:

- Makro büyüklüklerle ilgili analizler,
- Ekonominin çeşitli sektörleri ile ilgili ayrıntılı incelemeler,
- Proje değerlendirmeleri ile ilgili çalışmalar.

Bu üç husus 37 sektörlü Input-Output tekniğine göre hazırlanarak ÜBYP hedefleri tesbit edilmiştir.

Türkiye giki tarıma dayalı bir ülkede GSMH artış hızı hava şartlarıyla yakından ilgilidir. Dış ülkelere işçilerin gönderdiği gelirler gibi kontrol edilemeyen unsurlar da dikkate alınırsa GSMH'yı arttırmada sağlam bir sanayileşmeye yönelmenin gereği ortaya çıkar.

22 yıllık perspektif dönem sonunda diğer ülkeler arasında sanayi toplumu olarak yerimizi alabilmemiz için geliştirilen kalkınma hızı kavramında ÜBYP döneminde şu göstergeler sayılaşdırılacaktır :

- U) GSMH'mn artış hızı
 (2) F.F. üe GSYİH'nın artış hızı
 (3) Sanayi gelirinin F.F. üe GSYİH'daki payı ve GSYİH'ya marjinal katkısı
 (i) Sınai üretimin (madencüik, imalât sanayü, enerji) yıllık ortalama artış hızı ve imalât sanayii üretiminin temel sektörler (tüketim malları, ara malları, yatırım malları) itibariyle dağılımı
 (5) Sanayi sektörüne ayrılan yatırımların yıllık ortalama artış hızı ve toplam yatırımlar içindeki payı
 (6) Toplam ihracat içinde yatırım malları sanayileri ihracatının payı.

Tablo 18 — ÜBYP Dönemi İçin öngörülen Kalkınmanın Sayısal Göstergeleri

		(1971 fiyatları ile, milyar TL.)		
		DüYP Dönemi veya 1972	ÜBYP Dönemi veya 1977	ÜBYP Yıllık Ort. Artış Hızı (%)
Kalkınma	Göstergeleri			
(1)	GSMH	191,2	279,5	7,9
(2)	GSYİH (F.F.)	186,3	273,7	8,0
(3)	Sanayi Geliri/GSYİH (%)			
	Sanayi üretiminin GSYİH'ya	22,6	26,8	
	Marjinal Katkısı (%)		36,3	
(4)	Sanayi Üretimi	121,9	213,7	11,9
	— Madencilik	1,5	9,2	15,3
	— İmalât Sanayii	113,5	197,4	11,7
	Tüketim malları	52,8	75,5	7,4
	Ara malları	44,7	87,3	14,3
	Yatırım malları	16,0	34,6	16,8
	— Enerji	3,9	7,1	12,5
(5)	Plân Dönemi			
	— Sanayi yatırımları	43,5 (a)	128,0	18,7
	— Sanayi yatırımlarının toplam yatırımlara oranı (%)	36,2(a)	45,4	
(6)	Toplam ihracat içinde yatırım malları sanayileri ihracatının payı (%)	1,1	5,1	

Kaynak: DPT

(a) 1967-1971 dönemi gerçekleştirmelerine göre.

Tablo 19 — Üretimin Dağılımı (1971 fiyatlarıyla)

Sektörler	1972 (G.T.)		1977		Yüzde Artış		Marjinal Artış	
	Üretim (Milyon TL.)	% Payı	Üretim (Milyon TL.)	% Payı	Beş Yıllık	Yıllık Ortalama	Milyon TL.	% Payı
Madencilik	4.507	1.4	9.169	1.9	103.4	15.3	4.662	2.8
Diğer Sanayi Kolları	117.376	37.5	204.505	42.6	74.2	11.7	87.129	52.0
Sanayi Dışı Sektörler	191.177	61.1	266.812	55.5	39.6	6.9	75.635	45.2
Sektörler Toplamı	313.060	100.0	480.486	100.0	53.5	8.9	167.426	100.0

Kaynak: DPT

Tablo 20 — Katma Değer Artış Hızları (1971 Fiyatlarıyla)

(a) Piyasa Fiyatları ile (P.F.)

Sektörler	1972 (G.T.)			1977			Yüzde Artış		Marjinal Artış	
	Milyon TL.	GSYİH- ya Oranı	GSMH- ya Oranı	Milyon TL.	GSYİH- ya Oranı	GSMH- ya Oranı	Beş Yıllık	Yıllık Ort.	Milyon TL.	GSYİH Artışına Oran
Madencilik	3.252	1.8	1.7	6.146	2.2	2.2	88.9	13.6	2.893	3.3
Diğer Sanayi Kolları	50.165	26.9	26.2	85.116	31.1	30.5	69.7	11.2	34.591	40.0
Sanayi Dışı Sektörler	132.895	71.3	69.5	182.488	66.7	65.3	37.3	6.6	49.593	56.7
GSYİH (P.F.)	186.313	100.0	97.4	273.750	100.0	98.0	46.9	8.0	87.437	100.0
GSMH (P.F.)	191.227	102.6	100.0	279.530	102.1	100.0	46.2	7.9	88.303	101.0

(b) Faktör Fiyatları ile (F.F.)

Madencilik	3.064	1.8	1.6	5.745	2.4	2.0	87.5	13.4	2.681	3.7
Diğer Sanayi Kolları	34.408	20.9	20.0	57.955	24.4	20.7	68.4	11.0	23.547	32.6
Sanayi Dışı Sektörler	128.030	77.3	67.0	174.050	73.2	62.3	35.9	6.3	46.020	63.7
GSYİH (F.F.)	165.502	100.0	86.5	237.750	100.0	85.0	43.7	7.5	72.248	100.0
GSYİH (P.F.)	186.313	112.6	97.4	273.750	115.1	97.9	46.9	8.0	87.437	121.0
GSMH (P.F.)	191.227	115.5	100.0	279.530	117.5	100.0	46.2	7.9	88.303	122.2

Kaynak: DPT

B. Millî Ekonomi İçinde Madencilik

a) GSMH'nın Gelişmesi ve Yapısı

GSMH'nın aşağıdaki tablolarda görüldüğü şekilde gelişmesi ile fert basma gelir 1972'de 5.094 TL.'ndan 1977'de 6.640 TL.'na çıkacak ve fert basma GSMH yılda ortalama yüzde 5,4 artacaktır.

ÜBYP döneminde katma değer yıllık artış hızları F.F. üe sanayi sektöründe yüzde 11,2, tanım sektöründe yüzde 3,7 ve hizmetler sektöründe yüzde 7,7 olarak öngörülmüştür.

b) Kaynakların Kullanımı

Ekonomide kullanılabilecek kaynaklar, piyasa fiyatlarıyla GSMH ve dış tasarruflardan oluşmaktadır.

Tablo 21 — Kaynaklar

(1971 fiyatlarıyla milyar TL.)

	1972	1977	Yüzde Artış Beş Yıllık	Yıllık
GSMH	191,2	279,5	46,2	7,9
Diğ. Tasarruflar	2,6	1,8	— 28,6	— 6,5
Toplam	193,8	281,3	45,2	7,7

Kaynak: DPT

Not' Tablo'da yatırım harcamaları ve tüketim harcamaları **birlikte** görülmektedir.

ÜBYP'da sabit sermaye yatırımları 281,1 milyar TL. tutmaktadır (1972'de 38,4 milyar TL., 1977'de 70,0 milyar TL.). Bu yatırım gerçekleştiğinde yılda ortalama yüzde 12,8 oranında bir artış sağlanmış olacaktır. Sanayişmenin hedef alındığı ÜBYP'da sanayi yatırımları toplu yatırımların yüzde 43,4'ünü tutmaktadır (128 milyar TL.). Öte yandan tüketim harcamalarının GSMH içindeki payının (1972'de yüzde 80,4) düşürül-

meşine çalışılacaktır (1977'de yüzde 74,6). Bu, tüketim harcamalarında yılda ortalama yüzde 6,3'ü aşmayan bir artış hızına tekabül etmektedir. ÜBYP hedeflerine ulaşabilmek için bu şartın sağlanması gerekmektedir.

Tablo 22 — Sabit Sermaye Yatırımları

Sektörler	Kamu			özel			Toplam	
	Milyar TL.	Sektörlü içinde %	Toplam içinde %	Milyar TL.	Sektörler içinde %	Toplam içinde %	Milyar TL.	Toplam içinde %
Madencilik	13.4	82	2	2.9	17.8	2.4	16.3	5.8
imalât								
Sanayii	43.0	49.0	27.1	44.7	51.0	36.4	87.7	31.1
Diğer								
Sektörler	102.0	57.6	64.4	75.1	42.4	61.2	177.1	63.1
Genel Toplam	158.4	56.3	100.0	122.7	43.7	100.0	281.1	100.0

Kaynak: DPT

Not: imalât Sanayii içinde Demir-Çelik Sanayii yatırımları 15.4 milyar TL. tutmaktadır (imalât Sanayii yatırımlarının yüzde 17.6'sı). Demir Dışı Metaller Sanayii yatırımları ise 7.45 milyar TL.'dir (imalât Sanayii yatırımlarının yüzde 8.5'i). Böylece demir-çelik ve demir dışı metaller'in ortak payı imalât sanayii içerisinde yüzde 26.1, tüm sabit sermaye yatırımları içerisinde de yüzde 8.1 olmaktadır

c) Dış Ticaret

ÜBYP'da dış ekonomik ilişkilerle ilgili hedefler sanayileşme ve dış kaynaklara bağıllığın azaltılması amaçlarının ışığında ve bu amaçlara ulaşılmasına katkıda bulunacak yönde saptanmıştır.

ÜBYP döneminde ihracatta hedef alınan ortalama yüzde 9,4 yıllık artış hızı, 1963-1971 dönemi yıllık ortalama artış hızından (yüzde 7,0) oldukça yüksektir, fakat ulaşamayacak bir

hedef değildir. Devreye girecek yeni ihraç olanaklı tesisler ve 1971 ile 1972 yıllarında ihracattaki olumlu gelişim bu hızlı artışın sağlanabileceğine işaretler.

Tablo 23 — İhracat Hedefleri

	1 9 7 2		1 9 7 7		Yüzde Artış	
	Milyon ₺	G.T.deki Payı (%)	Milyon ₺	G.T.deki Payı (%)	Beş Yıllık	Yıllık
Madencilik	37,0	4,9	81,0	6,9	189,2	17,0
Demir-Çelik	—	—	—	—	—	—
Demir Dışı Metaller	10,5	1,4	70,0	6,0	566,7	46,1
Diğer Sanayi Ürünleri	177,5	23,7	424,0	36,1	138,9	19,0
Sanayi Dışı Ürünler	525,0	70,0	600,0	51,0	14,3	2,7
Genel Toplam	750,0	100,0	1.175,0	100,0	56,7	9,4

Kaynak: DPT

Bu şekilde ÜBYP toplam ihracatı İBYP toplam ihracatına oranla yüzde 64,0 dolaylarında artış gösterebilecektir. Bunun yüzde 62,0'ı sanayi ürünleri ihracat artışından sağlanacaktır.

ithalâtın, 1972 yılında 1.315 milyon dolardan (1972 yılı sonunda yapılan değerlendirmede 1.460,0 milyon dolar olabileceği tahmin edilmektedir) 1977 yılında 1.850 milyon dolar'a yükselmesi beklenmektedir. Böylece ÜBYP döneminde toplam olarak 8.198 dolarlık ithalât öngörülmüş olmaktadır (İBYP dönemi ithalât toplamı 4.998 milyon dolar civarındadır). Bu miktar, ortalama yüzde 10,4'lük yıllık artışa tekabül etmektedir.

Tablo 24 — İthalât Tahminleri

	1973		1977		Yüzde Artış	
	Milyon Ş	G.T.deki Payı (%)	Milyon Ş	G.T.deki Payı (%)	Beş Yıllık	Yıllık
Madencilik	107,2	8,2	155,6	8,4	45,1	7,7
Demir-Çelik	183,5	14,0	69,9	3,8	* -61,9	-17,6
Demir Dışı Metaller	31,1	2,4	21,0	1,1	-32,5	- 7,6
Genel Toplam	1.315,0	100,0	1850,0	100,0	40,7	10,4

Kaynak* DPT

C. Madencilğin Yapısı

ÜBYP hazırlanırken madencilikte önceliğin metal sanayileri ile enerji hammadde ihtiyaçlarının karşılanmasına dönük arama çalışmalarına yöneltilmesi, ayrıca, bilinen maden rezervlerinin geliştirilmesi, kaynakların israf edilmeden en iyi biçimde değerlendirilmesi, gözönüne alman esas ilkeler olmuştur.

ÜBYP dönemi başlarında Maden ve Petrol Kanunlarının reform ilkeleri çerçevesinde değiştirilerek madencilğin hizmetine girmesi beklenmektedir. Böylece petrol dahil tüm maden potansiyelinin uzun dönemde ülkeye en yüksek yararı sağlanmasına çalışılacaktır. Maden ve Petrol Reformunun temel ilkelerini şöylece özetleyebiliriz:

(1) İşletmeciliğin millî kalması esas olacak ve bilinen rezervler hızla geliştirilecektir.

(2) Sanayiinin hammadde talebinin hızla karşılanmasına çalışılırken, ihraç imkânı olan madenlerin de üretimi hızla artırılabilecektir.

(3) Taşocaklan mevzuatı, arama ruhsatnamesi ve işletme şartnameleri ile ilgili yeni düzenlemeler yapılacaktır.

(4) Maden Dairesi ve Petrol Dairesi yeni ihtiyaçlara cevap verecek şekilde yeniden düzenlenecektir.

(5) Maden aramalarına hız verilecek ve stratejik madenler kamu tekelinde bulundurulacaktır.

(6) Petrol Kanunu, petrol kaynaklarını yurt yararlarına en uygun biçimde değerlendirecek şekilde değiştirilecektir.

Tablo 25 — ÜBİF'da Madencilik (İç Talep, İhracat, Üretim, İthalât)

(1971 fiyatları ile milyon TL)

	1 9 7 2			Yıllık Yüzde Artış	
	1. De- ğerlen- dirme	2. De- ğerlen- dirme	1 9 7 7	1. De- ğerlen- dirme	».De- ğerlen- dirme
Yurtiçi Talep	(5 478)	(5 087)	(10 259)	13 4	15 1
a) Metal Madenleri	767	452	2 095	22 3	35 9
b) Birincil Enerji Kaynakları	3 477	3 427	5 747	10 8	10 9
c) Metal Dışı Madenler	1274	1208	2 417	13 7	14 8
ihracat	(518)	(490)	(1133)	17 0	18 3
a) Metal Madenleri Madenler	280	242	436	9 3	12 5
b) Metal Dışı Madenler	238	248	697	24 0	23 0
Üretim	{4 508}	(4 539)	(9 169)	15 3	15 1
a) Metal Madenleri	771	738	2 532	26 8	27 9
b) Birincil Enerji Kaynakları	2 482	2 472	3 997	10 0	10 1
c) Metal Dışı Madenler	1255	1279	2 640	16 0	15 6
ithalât	(1 533)	(1372)	(2 225)	7 7	10 2
a) Metal Madenleri	303	165	—	—	—
b) Birincil Enerji Kaynakları	955	955	1750	12 9	12 9
c) Metal Dışı Madenler	275	252	475	11 6	13 5

Kaynak DPT

ÜBYP döneminde metalürjiye bağlı olarak demir, bakır, krom ve taşkömürü, tarıma bağlı olarak pirit ve fosfat, enerjiye bağlı olarak da linyit talebi hızla artacaktır. Bu dönemde madencilik ihracatının ana madenleri krom, bor tuzları, manezit ve mermer olabilecektir. İthalâta en önemli yeri şimdiye kadar olduğu gibi ham petrol tutacaktır. Dönem sonuna kadar yeni demir, boksit ve bakır yataklarının büyük kapasitelerde işletmeye geçmesi beklenmektedir.

ÜBYP döneminde madencilik yatırımları (16.3 milyar TL.) sabit fiyatlarla geçen 10 yıllık döneme oranla yüzde 63 fazlalık

göstermektedir. Madencilik yatırımlarının yüzde 40'ı aramalara ayrılmıştır. Yatırımlarda ağırlık kömür, petrol, demir, bakır, fosfat ve bor tuzlarında olacaktır.

Demir Dışı Metaller Sanayiinde ÜBYP döneminde ülke ekonomisine önemli miktarda katkıda bulunacak alüminyum, bakır, kurşun, çinko, tungsten ve ferro alaşımları tesisleri devreye girecektir. Böylece büyük bir üretim artışı sağlanacak, yapılan önemli miktardaki ihracatla dış ticaret dengesi olumlu yönde etkülenecektir.

Demir-Çelik Sanayii sektöründe ÜBYP hedefi, İBYP dönemi sonunda 1.3 milyon ton olan ham demir üretim kapasitesini 3.4 milyon ton'a çıkarmaktır.

Yukarıdaki şartların gerçekleşmesiyle Madencilik başta olmak üzere Demir-Çelik ve Demir Dışı Metaller Sektörleri tüm ekonomi içersinde geçmiş dönemlere kıyasla daha büyük bir paya sahip olacaktır.

**Tablo 26 — ÜBYP'da Demir Dışı Metaller
(İç Talep, İhracat, Üretim, İthalât)**

(1971 fiyatları ile milyon TL)

	1 9 7 2		1 9 7 7	YılUk Yüzde Artış	
	1. De- ğerlen- dirme	3. De- ğerlen- dirme		1. De- ğerlen- dirme	»De- ğerlen- dirme
Yurtiçi Talep	(1.996)	(1.778)	(4.261)	16.4	19.1
a) Yan Ürünler	393	263	1.150	24.1	34.3
b) Ürünler	1.603	1.515	3.111	14.2	15.5
İhracat	(147)	(118)	(981)	46.1	54.7
a) Yarı Ürünler	147	118	765	39.1	45.4
b) Ürünler	—	—	—	—	—
Üretim	(1.794)	(1.740)	(4.793)	21.7	22.8
a) Yarı Ürünler	231	117	1.668	48.4	70.1
b) Ürünler	1563	1493	3.125	14.9	15.9
ithalât	(446)	(563)	(301)	— 7.6	—11.7
a) Yarı Ürünler	416	460	186	—16.4	—16.6
b) Ürünler	30	103	115	30.8	3.0

Kaynak: DPT

Talbio 27 — ÜBYP'da Demir-Çelik Ürünleri
(İç Talep, İhracat, Üretim, İthalât)

(1971 fiyatlarıyla milyon TL.)

	1972	1977	Yıllık Yüzde Artış
Yurtiçi Talep	7.862	15.610	14.7
ihracat (a)	—	—	—
Üretim	6.995	14.642	15.9
tthalât	995	934	— 1.3

Kaynak: DPT

(a) önemsiz miktardadır. İhracat dikkate alınmamıştır.

Kısaltmalar

BBYP: Birinci Beş Yıllık Plân
İBYP: ikinci Beş Yıllık Plân
ÜBYP: Üçüncü Beş Yıllık Plân
GSYİH: Gayri Safi Yurt içi Hâsıla
GSMH: Gayri Safi Millî Hâsıla
FF: Faktör Fiyatları
PF: Piyasa Fiyatları
GT: Gerçekleşme Tahmini
KİT: Kamu İktisadî Teşebbüsleri
DPT: Devlet Plânlama Teşkilâtı
DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü

Bibliyografik Tanıtım

- 1 — Birinci Beş Yıllık Plân
- 2 — ikinci Beş Yıllık Plân
- 3 — Üçüncü Beş Yıllık Plân
- 4 — Yıllık Programlar
- 5 — DPT, DİE Periyodik Yayınları
- 6 — Endüstriyel Ham Maddeler özel ihtisas Komisyonu Raporu, DPT: 1188 - ÖİK: 154, Mart 1972
- 7 — Metal Madenciliği Özel ihtisas Komisyonu Raporu, DPT: 1198 - ÖtK: 160, Nisan 1972
- 8 — Demir Dışı Metaller özel ihtisas Komisyonu Raporu, DPT: 1217 - ÖtK: 173, Nisan 1972
- 9 — Madencilik Sektörü, Özel Seri No. DPT: 41 - tPO: 9, Nisan 1971.